

vára hallgatva s tán hitelvi kérdésekben ellenfelök iránt is gyűlöletet hordván szívökben, őt elítélték, elzáratták s kora sirjába temették, elmondhatni, hogy eleven szent gyűjtöttek önfejükre, hogy az unitárius hitelvek elnyomásával, a hatalmas szellem és páratlan ékesszóló főpap ajkai örökre elnémitásával saját maguk hitvallásukra is veszedelmet hoztak. Dávid Ferencz lángesze és kiváló személysége volt e korban az az erős gát, mely a jezsuitismusnak Erdély szabad bércei közé jutását husz éven át feltartóztatta. A mint e gát elszakított, a kis országba az érintett doctoroknak és tanaiknak szabad út nyílt, a tanok a hiveket s ezek amazok számát és erkölcsi erejét növelvén, az elnémitott, megfélemlített unitarismussal együtt a reformatio fejlődése is teljesen fennakadt, s a hit- és lelkiismereti szabadság rövid virágzási korára szinte háromszázados pangás és viszszaesés következett, a mi olykor hosszú időszakokon át a nemesb erkölcsi élet és valódi keresztény hitvilág egész mezejét szomorú sötétséggel borította el. E volt Dávid Ferencz elítéltetésének közvetlen következménye Erdély egyház történetében. Ez elfogatás körülményeiről később lesz szó *Virasztásaimban*.

IX.

Mi a célja a németországi Protestánssegyületnek ?

(*Eredeti levélkivonat.*)

Berlin, sept. 28. 1875.

Hatalmas mozgalmak indultak meg a vallási és egyházi élet minden köreiben, forrnak az eszmék nem a fölületen, de az egyháznak épen szive központján; a régi intézményeket megrendítő tünetmények láthatók a pártokban a társadalom minden osztályai közt; csak a minap valának gyűlések Bonnban, Eisenachban, Dresdában és Berlinben, most a Protestánssegyület Breslauban készül gyűlését megtartani. Ez egylet egész rokonszenvünket érdemli, mert feladata: „a protestáns egyháznak az evangeliumi szabadság szellemében, korunk öszszes műveltségi fejleményeivel öszhangzatos reformálása“; mely célra komolyan, egyezkedés és alku nélkül, erélyesen törekszik. Természetes, hogy elleneinek száma nagy, s az egyházi és politikai re-

actionariusok, az orthodox consistoriumok és a hierarchia minden baráti mérgöket leginkább ez ellen öntik ki. Különben lehetett volna-e, hogy a közelebről Berlinben tartott „igaz hívő“ evangélikus-lutherán conferenzia azon szinte „hihetlen“ végzést ismét megújítsa: „hogy a Krisztus istenségét tagadás, mint a Protestáns-egylet tagjainak nyilvánismert elve, minden papi és zsinati hivatallal egybeférhetlen“. Az üldözés és halálos gyűlölködés az egylet ellenében tehát meg van. Lássuk: kik azok, kik ezt alapították? Ezt érdemlik-e ők és kitűzött céljuk? Az ötvenes években alakultak az akkor hatalmas reactio párt ellenében a végre, hogy a protestantismus szabadságát érvényesítsék, hogy az evangelicus egyházat a hierarchia rabszolgai lánczára fűzetéstől és szellemi elsatnyulástól megóvják; 10 évvel később 1865. tartotta első nagy gyűlését az egylet jun. 7. 8. elfogadva ott azon alapszabályokat, melyek a fő elvekben ma is állnak. Ezek értelmében az céljául tűzte ki a különböző országok protestáns egyházainak a községi elv alapján szabad fejlődését s rokon törekvések által szervi egybeköttetését; céljául tűzte továbbá a protestánsellenes hierarchia legyőzését, a német protestantismus jogai, becsülete és szabadsága megvédését; a különböző hitfelekezetek közötti keresztényies türelem és egymástbecsülés szellemének terjesztését, végre a keresztény élet élesztésére és előmozdítására valódi keresztényekhez illő kezdemények és munkák végbevitelére által a nép erkölcsi ereje és jólléte gyarapítására irányuló komoly igyekezetet, szóval az egylet a protestáns ügyet reformátori rég elhagyott útára akarja ismét visszavezetni. Az egylet meg van győződve, hogy a reformatio tényleg még végbe nem ment, hanem idő folytán mindinkább és inkább meghamisított és megtagadtatott, a kor mivelődési fejleményeitől meszsze hátramaradt, hogy a protestánsok között is az orthodox-hierarchia szörnyszelleme kapott lábra, a mi menhelyét a Consistoriumok és papi conferentiák végzéseiben, védelmét az ugynevezett Confessio-k-ban találja. Azonban a protestantismus élete és lényege nem a régi theologiai hitformákban áll, a traditionalis dogmatikai tanok a mai tudományos vizsgálódások próbáját nem állják ki, régi századok ránk szállott önkényes theologiai föltevéseit a tudomány mind fölforgatta s az előhaladni vágyó nép tudalmából kiirtotta. Épen ezért sürgeti az egylet a protestáns hitélet reformját, mert kész dogmatikát, bevégzett, az élettől elzárt egyházat nem ismer, sőt azt hiszi, hogy

az egyházi formák, tanok és intézmények nem egyebek, mint egy bizonyos adott időkornak és az uralkodó korszaknak külső alakjai s kifejezései, melyek egyáltalában nem bírnak a változhatlanság jellegével, s épen ezért teljes joggal tagadja, hogy az egyház tanainak fejlődése és alkotmányrendszere egy bizonyos pontnál végét érje vagy — a mi még rosszabb — a következő idők eszmeifejlődésével és műveltségi haladásával ellentétbe hozható legyen.

Ezen elvekből kiindulva a német Protestánségylet célja a községi elvnek komoly életbeléptetése oly módon, hogy az egyházi községek a Consistoriumok gyámkodásától mentessenek föl s idő teltével képeztessenek oda, hogy magukat zsinati gyülekezetek által kormányozhassák; más szóval: hogy a míg ekkorig csak mintegy „nyers anyag“ a papság által kormányoztattak, s joguk egyedül az engedelmességben és fizetésben állott, ezen túl minden egyházi ügyeikbe befolylni s annak elintézésében activ részt venni legyen joguk és alkalmuk. Ama protestánsellenes hierarchiai irányt a Protestánségylet meg akarja változtatni, a községek jogait visszaadni, kiván a hierarchiai önképzelmektől megszabadult, a kor fejlődésével versenyt haladó papságot; követeli, hogy a betű igája megtöressék, a hitkényszer megszűnjék, a szabad vizsgálódás joga el legyen ismerve, az itt-ott fanatizált papság protestánsellenes üzemre megzaboláztassék, valódi vallási türelem lépjen életbe, a különböző hitfelekezetek egyenjogúsága ismertessék el, legyen tere, szabad lége és világossága a különböző egyházi nézetirányoknak és erkölcsi erőknél, s a német protestantismus egyesüljön egy jól szervezett Egyházközösséggé, mely képes legyen a nemzet összes erejét annak egyetemes javára hasznosítani.

Van-e, a ki e célok helyességét kétlené? Nem valódi protestáns elvek és nézetek-e ezek? S nem a nép javára vannak-e? E szerint a német Protestánségylet reformegylet, de a mely nem gyűlölséget és üldözést, hanem hálateljes elismerést és szeretettel nyújtott segílyt jogosan követel. Kötelessége minden protestánsnak az egylet reformátori törekvését gyámolítani, vele munkálkodni és küzdeni azon szent ügynek érdekében, melyet az a nép jövőjeért folytat ¹⁾.

* * *

¹⁾ Hermannstädter Zeitung, 1875-ik évi folyam 231. számából, kivonatossan adva.

Akad ismét jóakaró bírálóm — tudom előre — a ki gáncsolni fogja, hogy a csaknem mai nap eseményeit s egyházirodalmi tüneteit is e rovatomba fölveszem. Nem változtat elhatározásomon, s nem csinál rosz vért beszéde az oly embereknek, kikről elmondhatni, hogy készebbek a gonosz-mondásra, mint a szeretetre, s gyorsabbak a megítélésre, hogynem mint az igazságra. Én mult szenvedéseinket a jelen fényes elégtételében megdicsőítve látom, épen úgy, mint Krisztusnak, miután a kereszttel a hegyre érkezett, menybe menetele, azaz örök megdicsőülése és fölmagasztaltatása az időnek teljességében ott következett be. Őseink szuró töviskoszorui most kezdenek zöld levelekké válni. Az üldöztetések, a miket kiállottunk, a lenézetés, miben századokon át részesültünk, a gúny, mit elviselnünk kellett, s a sok mellőztetés és világi javainkban való kárvalás, mit győző ellenfeleink ránk mértek, kezdik számunkra az erkölcsi gyümölcsöket megteremni. Nincs oly emberi erőszak, nincs oly hatalmu ékesszólás, nem képzelhető oly mértékű elfogultság, nem irhancak oly kicsinylőleg a fanatizált hierárchia képviselői, sem a katolikus és protestáns orthodoxia, hogy a mivelt emberiséggel elhithessék azt, hogy nekünk a hit- és meggyőződés szabadsága kivívásában nagy érdemünk ne volna; bármely erős dialectica sem birja elvitatni, hogy az unitárius hitvallás hívői, vallói és e hazában háromszáz éven át fentartói elvi győzedelmének napja közeledőben van. Ha e merésznek látszó állításom támadóra talál s rá érkezésem lesz, fölveszem a vitát védelmére készséggel; addig legyen annak elég pregnáns bizonyítéka az épen most közölt berlini levél, mely kétségbevonhatlanul mutatja előttem, hogy a hitszabadság és vallás kérdéseiben való szabad vizsgálódás zászlóját, mit eddig mi tartánk gyöngye kezünkben, ma Anglián és Észak-Ámerikán kívül a nagy Németország is erős karjára ragadta s ha e nagy és szent munkát a hármás Briaraeus-kar egykor, majd teljes diadalra juttatja, nekünk parányi erdélyi unitárius hitfelekezethek is kétségtelenül meg lesz benne a kezdők érdemrésze s dicsőségi osztályfele.
